

στὸς καὶ ἀπλὸς Σβέντενμποργκ, ποὺ τόσο τὸν ἀγάπησε ὃ ἀμαρτωλὸς καὶ πολύπλοκος Μπωντελαίρ, διούλεψε μὲ τὴ φαντασία του (κ' ἡ φαντασία μπορεῖ νὰ βοηθήσει τὴν πίστη), ἐνῶ ὃ Σπιγόζας διούλεψε μὲ τὴ λογική, καὶ μάλιστα μὲ τὴ λογικὴ τῶν γεωμετρικῶν θεωρημάτων, ικαὶ ἀγνόησε — δουλεύοντας μὲ τὴ γνώση — ικάτι τὸ βασικὸ ποὺ μᾶς τὸ λέει ἡ Ἰδιαὶ ἡ γνώση: ὅτι ἀγάμεσα στὰ γνωστὰ καὶ στὸ ἀπόλυτο ἄγνωστο, ἀγάμεσα στὸ φυσικὸ σύμπαν καὶ στὸ πνεῦμα τοῦ σύμπαντος ὑπάρχει μιὰ ἀπόσταση ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ τὴν καλύψει ικανένας λογικὸς συλλογισμός. ‘Ο πανθεϊσμὸς περιέχει μέσα του μιὰ μεγάλη ἀντίφαση. Στηρίζει τὴν πίστη στὴ λογική. Εἶναι ἡ πίστη τῶν ἀπιστῶν. ‘Η πίστη ὡς τὸ μεγάλο μεταφυσικὸ γεγονὸς τῆς ψυχῆς δὲν ἔχει ἀνάγκη οὔτε ἀπὸ λογικὲς ἀποδείξεις, οὔτε ἀπὸ «φυσικὸ» θιαύματα. Γεννιέται μέσ’ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ πόνου καὶ τοῦ θανάτου ὡς ψυχικὸ γεγονὸς ποὺ ἀφομοιώνει μεταφυσικὰ τὸν πόνο καὶ τὸ θάνατο. Τὸν πόνο τοῦ ’Ιησοῦ καὶ τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Τὸ θάνατο τοῦ ’Ιησοῦ καὶ τοῦ κάθε ἀνθρώπου.

7.— Εἶπα παραπάνω ὅτι εἶναι ἀδύνατο ν' ὀφομοιώσουμε τὸν πόνο καὶ τὸ θάνατο χωρὶς τὴν πίστη. Ἀτομικά, χωρὶς τὴν πίστη· καὶ κοινωνικά, χωρὶς τὴν ἀγάπη. ‘Η ἀτομικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ μας ὑπόσταση, ἡ πίστη καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ πρακτικὴ μας ἀποστολή, εἶναι δυὸ πράγματα ἀλληλένδετα. Τὸ «ἐγώ» εἶναι συνάρτηση τοῦ «ἐσύ». ‘Η πίστη συνάρτηση τῆς ἀγάπης. Δὲν πιστεύει ὅποιος δὲν ἀγαπάει. Καὶ δὲν ἀγαπάει ἀληθινὰ ὅποιος δὲν πιστεύει.

‘Ο Βίκτωρ Ούγκω ἔγραψε, προτοῦ γεράσει, στὴν ὠριμώτερη ἀλλὰ καὶ ψωμολεώτερη ὁρα τῆς ζωῆς του, ἕνα μεγάλο ἔμμετρο ἔργο μὲ τὸν τίτλο «‘Ο Θεὸς» ποὺ συνυφαίνεται χρονολογικὰ — προπάντων, ὅμως, ὀργανικά, ὅπως τὸ λέει κι’ ὁ Ἰδιος — μὲ τὰ δυὸ ἄλλα περίφημα ποιητικὰ δημιουργήματά του: «‘Ο θρῦλος τῶν αἰώνων» καὶ «Τὸ τέλος τοῦ Σατανᾶ». ‘Ο Ούγκω ἦταν ἀστός, ἕνας ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀστικὰ πνεύματα. Ἡταν ἀστὸς τὴν ὁρα ποὺ οἱ πρωτόβγαλτοι στὸ ιστορικὸ προσκήνιο ἀστοὶ θαύμαζαν τὸν ἔσωτό τους, τὸ μυαλό τους, τὴν ἐπιστήμη τους, τὶς τεχνικὲς ἐπιτηδειότητες τῆς ἐποχῆς τους. Θαύμαζαν τόσο τὴν ὁρα ἐκείνη τὸν ἔσωτό τους καὶ τὰ ἔργα τους οἱ ἀστοί, ὡστε κάμποσοι ὅπ’ αὐτοὺς — προπάντων οἱ μορφωμένοι — θαρροῦσαν πὼς εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἀγνοοῦν τὸ ἄγνωστο, νὰ παραβλέπουν τὸ Θεό. ‘Ο

Ούγκω συμμερίσθηκε πολλές ἀπό τις ὀδυναμίες τῶν ἀστῶν, ἀλλὰ ἀντιστάθηκε στὴν ἀθεῖα. "Εἶησε μέσα του τὸν πειρασμὸν τῆς ἀθεῖας, ἀλλὰ κατάφερε νὰ νικήσει τὸ φοβερὸν πειρασμόν. Τὸ ἔργο του «'Ο Θεὸς» εἶναι ὁ καθρέφτης αὐτῆς τῆς πάλης καὶ αὐτῆς τῆς νίκης. Μέσ' τοὺς χιλιάδες στίχους τοῦ ἔργου του αὐτοῦ περνάει ὁ Ούγκω ἀπ' ὅλες τὶς δραματικὲς καταστάσεις τῆς ἀμφιβολίας, τοῦ σκεπτικισμοῦ, γιὰ νὰ φθάσει στὴν πίστη. Ἀλλὰ περνάει κι' ἀπὸ τὰ εἰδικώτερα περιεχόμενα ποὺ ἔχει πάρει ἡ πίστη, ἀπὸ τὴν πίστη τῶν Μανιχαίων, ἀπὸ τὸν παγανισμό, ἀπὸ τὸ Θεὸν τοῦ Μωϋσῆ, ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴ μορφὴ τοῦ Ἰησοῦ («Οἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ὅμοιοι μὲ γέρους Ἱερεῖς, μιλοῦν γι' αὐτὸν μὲ χαμηλὴ φωνή, καὶ ὁ Ἰσκιος ὅλων τῶν ὄντων ὑποκλίνεται μπροστά του ὅλα τὰ πρωΐνα κι' ὅλα τὰ βράδυ», λέει σὲ τρεῖς στίχους του), περνάει κι' ἀπὸ τὴν πίστη τῶν ὄρθιογιστῶν, τοῦ «φρασιοναλισμοῦ», γιὰ νὰ φθάσει στὸ τέλος στὸ ἀπόλυτο «Φῶς», τὸ ἀπόλυτα ἀσύλληπτο στὸ περιεχόμενό του, στὸν ἀπόλυτα ἄμορφο Θεό, στὴν ἀπόλυτα ἀπροσδιόριστη πίστη. 'Ο σκεπτικιστὴς μέσ' στὸν Ούγκω διατυπώνει τοὺς δυὸν ἔξοχους στίχους: «Κι' ὁ Θεὸς — ὃν ὑπάρχει Θεὸς — ἐπλασε καθ' ὁμοίωσίν του τὴ νύχτα τὴν παγκόσμια καὶ τὴν αἰώνια σιγή». Κι' ὁ Χριστιανὸς μέσα του λέει σ' ἔνα θαυμάσιο στίχο: «'Ο Θεός, ὃν δὲ συγχωροῦσε, θάταν ὁ ἕιδιος ὁ τιμωρημένος». Ἀλλὰ καὶ ὅταν φθάνει ὁ Ούγκω στὸ ἀπόλυτο «Φῶς», τὸ δίχως ικανένα περιεχόμενο, δὲ μπορεῖ ν' ἀποφύγει νὰ δῶσει στὸ Θεὸν τὸ περιεχόμενο ἐκεῖνο τοῦ Χριστιανισμοῦ πού, πέρ' ἀπὸ κάθε μορφὴ καὶ πέρ' ἀπὸ κάθε πεπερασμένο περιεχόμενο, εἶναι τὸ μοναδικὸ στὸν κόσμο — καὶ χωρὶς ὅλο πέρα κ' ἐπόνω ἀπὸ τὸν κόσμο — ἀπειρο περιεχόμενο. "Οταν λέμε «περιεχόμενο», λέμε κάτι ποὺ ὀντίκειται στὸ ἀπειρο καὶ στὸ ἀπόλυτο· ὡστόσο, ὑπάρχει καὶ κάποιο περιεχόμενο — αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη ἀποκάλυψη τοῦ Χριστιανισμοῦ — πού, ὑπερνικῶντας κάθε ἀντινομία, εἶναι ταυτόχρονα περιεχόμενο καὶ ἀπειρο. Αὐτὸ τὸ κάποιο, αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι ἡ 'Αγάπη. Καὶ λέει ὁ Ούγκω : «'Ο Θεὸς δὲν ἔχει παρὰ μόνον ἔνα μέτωπο, τὸ Φῶς, καὶ μόνον ἔνα ὄνομα, 'Αγάπη». Ναί, ἡ 'Αγάπη εἶναι τὸ ἀπειρο περιεχόμενο, ἡ μοναδικὴ οὐσία ἡ μορφὴ (οὐσία καὶ μορφὴ μαζὶ) πού, ὃν καὶ ὀνομάζεται, δὲ φυλακίζεται μὲ τ' ὄνομα ποὺ τῆς δίνουμε, δὲ γίνεται, ὅταν τὴν ὄνομάζουμε καὶ τὴν προσδιαρίζουμε, πεπερασμένη, ἔγικόσμια, φθαρτή, παροδική.

Κι' ἀφοῦ Θεὸς καὶ Ἀγάπη εἶναι λέξεις ποὺ λένε τὸ ὕδιο,
πῶς μπορεῖ δὲ ἄνθρωπος, ποὺ πιστεύει στὸ Θεό, γὰρ πιστεύει χω-
ρὶς ν' ἀγαπᾷ; Δὲν ἐπίκοινωνεὶ στὴν ἔρημο μὲ τὸ Θεό του ὡς
πιστός, ὅποιος δὲν ἐπίκοινωνεὶ καὶ στὴν κοινωνία μὲ τὸν πλη-
σίον του ὡς ἄνθρωπος ποὺ ἀγαπᾷ. Δὲ σώζεται μὲ τὸν πόνο τὸ
δικό του, ὅποιος δὲν τρούνει καὶ τὸν πόνο τῶν ἄλλων. Ποιὸς
ὅμως — τὸ ἔρωτημα εἶναι ἀναγκαῖο — εἶναι ὁ πλησίον μου;
‘Ο ικαθένας εἶναι ὁ πλησίον μου. Αὐτὸ δὲ σημαίνει διόλου ὅτι
δὲν πρέπει νάναι καὶ ὁ τόδε ποὺ τὸν βλέπω καὶ τὸν ἔγγιζω.
‘Ο Νίτσε (στὸν «Ζαρατούστρο»), ὀντιλέγοντας στὸν Ἰησοῦ,
λέει ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀγαπᾶμε τὸν πλησίον μας, ἀλλὰ τὸν πιὸ
ἀπομακρυσμένο. Δὲ θέλησε ὁ Νίτσε νὰ καταλάβει ὅτι δὲν Ἰησοῦς,
μιλῶντας γιὰ τὸν «πλησίον», ἐννοοῦσε καὶ τὸν πιὸ ἀπομακρυ-
σμένο, τὸν πιὸ ξένο, τὸν πιὸ ἄγνωστο. ‘Ο Ἀντρὲ Ζίντ, ἀπὸ τὴν
ἄλλη μεριά, ὀντιλέγοντας στὸν Παῦλο ποὺ στερέωσε τὴν οἰκο-
γένεια (κι' αὐτὴ ἀπαρτίζεται ἀπ' δοσις εἶναι φυσικά, φυσιο-
λογικά, πλησίον μας), ίσχυρίζεται ὅτι δὲν Ἰησοῦς ἀρνήθηκε ἀπό-
λυτα τὴν οἰκογένεια. Οἱ φήσεις τοῦ Ἰησοῦ ποὺ μνημονεύει δὲ
‘Αντρὲ Ζίντ καὶ ποὺ στρέφονται κατὰ τοῦ οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ
εἶναι, βέβαια, βαρυσήμαντες. Τὴν ὥρα ποὺ λαλοῦσε «τοῖς δόχλοις»,
ἀγιοπώντας τοὺς πολλούς, ἀγαπώντας τοὺς ἀνώνυμους, ξεπερ-
νώντας κάθε οἰκογενειακὸ ἢ ἀτομικὸ φιλικὸ δεσμὸ γιὰ ν' ἀγκα-
λιάσει τὴν ἄνθρωπότητα, ἥταν φυσικὸ ν' ἀποκριθεῖ, ὅταν τοῦ
εἶπε ιάπτοιος πῶς τὸν ζητοῦν ἡ μητέρα του καὶ οἱ ἀδερφοί του:
«τὶς ἔστιν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου; καὶ ἐκ-
τείνας τὴν χεῖρα ιαύτοῦ ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἶπεν· ἴδιον
ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου· δοσις γὰρ δὲν ποιήσῃ τὸ θέ-
λημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ιαύτος μου ἀδελφὸς
καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἔστιν». Σημαίνει, τάχα, ἡ συμβολικὴ αὐτὴ
σκηνὴ ὅτι δὲν Ἰησοῦς ἔπαψε ἀπὸ τὴν ὥρα ἐκείνη ν' ἀναγνωρίζει
τὴ μητέρα του; “Ἄν εἶχε πάψει νὰ τὴν ἀναγνωρίζει, ποιὸ νόημα
θὰ εἶχε ἡ ὑπέροχη σκηνὴ ποὺ σημειώθηκε πρὶν πεῖ τὶς δυὸ τελευ-
ταῖες ἐπίγειες λέξεις του, τὶς λέξεις «διψῶ» καὶ «τετέλεσται»;
Γιατί παραμερίζει δὲν Ἀντρὲ Ζίντ μὲ μιὰ σοφιστικὴ ἐρμηνεία τὴ
σκηνὴ αὐτή; «’Ιησοῦς οὖν ἴδων τὴν μητέρα καὶ τὸν μαθητὴν παρε-
στῶτα δὲν ἤγαπα, λέγει τῇ μητρὶ· γύναι, ἵδε δὲν οἶστος σου. Εἶτα λέ-
γει τῷ μαθητῇ· ἵδε ἡ μήτηρ σου». Τὴν ὥρα ἐκείνη ποὺ ἡ ἐπίγεια
ὑπόσταση τοῦ Ἰησοῦ ἔφθιανε στὸ τέρμα της, ὁ Ἐσταυρωμένος

ζήτησε νὰ ένωσει τὰ δυὸ πιὸ ἀγαπημένα του πρόσωπα: τὴ μητέρα του καὶ τὸν Ἰωάννη. Κι' ἄς προχωρήσω πιὸ πέρα: ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶπε μόνο — καὶ ὁ Ἀντρὲ Ζίντ κάνει ἀσχημα ποὺ ἀπομονώνει τὶς σχετικὲς ρῆσεις τοῦ Ἰησοῦ — στὶ δποιος ἀπαρνηθεῖ καὶ ἐγκαταλείψει, γιὰ τ' ὅνομά του, τοὺς οἰκείους του, θὰ ἀμειφθεῖ, ἀλλά, ισὲ ὅλῃ εὐκαιρία, πρόσθεσε καὶ τὴ φράση: «εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ὀράτω τὸν σταυρὸν ιαύτοῦ». Τὸ νόημα, λοιπόν, τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ εἶναι βαθύτερο ἀπ' ὅτι τὸ εἶδε ὁ Ζίντ. «Οποιος μπορεῖ ν' ἀπαρνηθεῖ τὸν ἑαυτό του, ἄς ἀπαρνηθεῖ καὶ τοὺς οἰκείους του. «Οποιος μπορεῖ νὰ διαλύσει ικάθε δεσμὸ μὲ τὸν ἑαυτό του, αὔτὸς ὅς προχωρήσει καὶ στὴ θιάλυση κάθε δεσμοῦ μὲ τὴν οἰκογένειά του. Γιὰ δποιον δὲ μπορεῖ νὰ φθάσει στὴν ἀπόλυτη ἀπάρνηση τοῦ ἑαυτοῦ του, ὑπάρχουν ὅλες φράσεις τοῦ Ἰησοῦ ποὺ δὲν ἀπαιτοῦν ἐνὰ ἐγκαταλείψουμε ὀπωσδήποτε καὶ νὰ μὴν ἀγαπᾶμε διόλους τοὺς οἰκείους μας, ἀλλὰ ποὺ λένε μόνο νὰ μὴ τοὺς ἀγαπᾶμε περισσότερο ἀπ' ὅτι ἀγαπᾶμε τὸν Ἰησοῦ, δηλαδὴ τὴν ἀλήθεια: «Ο φιλῶν πατέρα ἡ μητέρωι ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν μου ἄξιος· καὶ ὁ φιλῶν μίὸν ἡ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν μου ἄξιος». Ο Ἀντρὲ Ζίντ — νέος ὅλωστε ὀικόμα, δταν ἔγγραφε τὸ σημείωμά του «Χριστιανικὴ ἥθικὴ» ποὺ ἔχει περιληφθεῖ στὸ «Ημερολόγιό» του — ὑπερβάλλει (εἶναι κοινὴ ἡ τάση τῶν λογοτεχνῶν, ἀπὸ τὴ γενεά του ἐδῶθε, νὰ ὑπερβάλλουν), ἐνῶ ὁ Παῦλος ἔχει ποὺ βρίσκεται τὸ σημεῖο τῆς ἰσορροπίας. Σωστὴ εἶναι, βέβαια, καὶ ὀραΐα ἡ παρατήρηση τοῦ Ἀντρὲ Ζίντ στὶ ὁ Ἰησοῦς, μὲ τὶς ἐκφράσεις του, ἀποβλέπει στὴν «ἀπεριόριστη διεύρυνση τοῦ ἀντικείμενου τῆς ἀγάπης», ἀλλὰ ὑπερβολικὴ εἶναι ἡ προσθήκη στὶ ἡ διεύρυνση αὐτὴ εἶναι μόνο τότε δυνατὴ «ὅταν ἀρνηθεῖ κανένας τὴν οἰκογένειαν». Εἶναι κρίμα στὶ τὰ ὀραΐότερα πνεύματα στὸν αἰώνα μας ἐπιζητοῦν τὴν πρωτοτυπία τους στὴν ὑπερβολὴ καὶ τὴν παραδοξολογία, χωρὶς νάναι καὶ σ' αὐτὸ πρωτότυπα, σπως ἦταν τουλάχιστον ὁ Μπωντελαίρ ἡ ὁ Νίτσε.

Ο καθένας εἶναι, λοιπόν, πλησίον μου. Γιὰ νὰ γίνω, σμῶς, ίκανὸς νὰ θεωρήσω καὶ τὸν ἀνώνυμο πλησίον μου, πρέπει νὰ αἰσθάνομαι πλησίον μου καὶ τὸν ὄρατὸ καὶ τὸν ἀπτό, τοὺς οἰκείους μου ἡ τοὺς φίλους. Δὲν πρέπει νὰ σταματήσω στὸ σημεῖο αὐτό ἀλλὰ πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ ξεκινήσω ἀπ' αὐτό. Κι' ἀφοῦ ξεκινήσω ἀπὸ τὸ σημεῖο τοῦτο, πρέπει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν

δρατὸς καὶ τὸ γνωστό, νὰ αἰσθανθῶ πλησίον μου καὶ τὸν ἄγνωστο. Ο πόνος καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἄγνωστου πρέπει νάναι, κι' αὐτός, πόνος καὶ θάνατος δικός μου. Δὲν ξέρω ἂν μπορῶ, ώς ἀνθρώπος, νὰ φθάσω ὡς ἔκει. Ξέρω, δύναμες, ότι πρέπει νὰ τὸ ἐπιδιώξω. Γιατί, τάχα, πρέπει νὰ τὸ ἐπιδιώξω;

Ἡ ἀπάντησή μου παραμερίζει τὴν ἀντιθετικὴ σκέψη τοῦ 'Αντρὲ Ζίντ καὶ πάει στὴ σύνθεση. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν οἰκεῖο ἥ τὸ φίλο μου πρέπει νάναι μιὰ ἀσκηση γιὰ τὴν ἀγάπη μου πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, πρὸς τὸν ἄγνωστο ποὺ δὲν εἶναι οἰκεῖος ἥ φίλος μου. Κι' αὐτὸς γιὰ χατῆρι κι' αὐτοῦ ἀκόμα τοῦ οἰκείου ἥ φίλου μου. "Αν ἥ φιλία μου δὲν εἶναι μιὰ τέτοια ἀσκηση, τότε μειώνω τὸν ἕδιο τὸ φίλο μου. Τὸν ιατεβάζω στὸ ἐπίπεδο ἔκεινο, όπου ὁ φίλος μου γίνεται ἀπλὸ ἀντικείμενο τῆς ἀρεσκείας μου. Στὸ πρόσωπο τῶν μαθητῶν του, δ' Ἰησοῦς ἔβλεπε δλους τοὺς ἀνθρώπους. Γ' αὐτὸς καὶ τοὺς ἔστειλε νὰ βροῦν δλους τοὺς ἀνθρώπους. Ο Ἰησοῦς, πρὶν πάει νὰ προϋπαντήσει τοὺς δημίους του, τὴν ὥρα ποὺ ἡ ἀγάπη του γιὰ τοὺς μαθητές του εἶχε ἐγγίσει τὸν ἕδιο τὸν οὐρανό, λέει στὸν Πατέρα του: «καθὼς ἔμε ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον». Ναί, σ' δλόκληρο τὸν κόσμο τοὺς ἔστειλε, σ' δλα τὰ ἔθνη, τοὺς ἔστειλε νὰ βροῦν δλους τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἄγνωστους, τοὺς ἀπιστους, τοὺς πονεμένους, τοὺς ἀρρωστους, τοὺς φτωχούς, τοὺς παραπέταμένους. Πλησίον τους ἔπρεπε νάναι ὁ καθένας ἀπ' αὐτούς. Ἀλλὰ ποιὸς ἀπ' δσους τολμοῦν σῆμερια νὰ λένε ότι «ἄγιοινται», αἰσθάνεται τὸ χρέος αὐτό; Ο Ἰησοῦς δὲν εἶχε τολμήσει νὰ πεῖ τὸν ἑαυτό του «ἄγιούμενο». «Ο μείζων ἐν ὑμῖν γινέσθω ὡς ὁ νεώτερος, καὶ ὁ ἡγούμενος ὡς ὁ διακονῶν...» Ἐγὼ δὲ ἐν μέσῳ ὑμῶν εἰμι ὡς ὁ διακονῶν», εἶπε ὁ Ἰησοῦς στοὺς μαθητές του τὴν ὥρα τοῦ μυστικοῦ δείπνου. Καὶ ὁ Ἰησοῦς ποὺ δὲν τολμοῦσε νὰ πεῖ τὸν ἑαυτό του «ἄγιούμενο», αἰσθάνθηκε τὴν εύθυνη γιὰ δλους τοὺς ἀνθρώπους, εἶδε στὸ πρόσωπο τῶν μαθητῶν του δλους τοὺς ἄγνωστους.

8.—Ἡ ἐποχή μας χρειάζεται πίστη, χρειάζεται τὸ Θεό, τὸν «οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα», δπως εἶπε ὁ Παῦλος μιλώντας στὸν Ἀρειο Πάγο. Καὶ πρόσθεσε ὁ Παῦλος: «ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν». Κι' όταν πονάμε, μέσα στὸ Θεὸ πονάμε· κι' όταν ἀγιαπάμε, μέσα του ἀγιαπάμε· κι' όταν πεθαίνουμε, μέσα του πεθαίνουμε, μέστ' στὴν

ἀληθινὴ ζωὴ πεθαίνουμε. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ εἶναι πολὺ μεγάλη, εἶναι μεγιστέρη καὶ πιὸ δυναμικὴ ἀπὸ τὸ πιὸ μεγάλο καὶ δυναμικότερο φέμα, εἶναι μεγαλύτερη ἀπ’ ὅλα τὰ φέματα ποὺ ἔχουν συγκλονίσει καὶ ἀνοιστατώσει τὸν κόσμο. “Ως τώρα, τὸν κόσμο τὸν ἔχουν ισυγκλονίσει μεγάλα φέματα. Εἶναι καιρὸς νὰ τὸν συγκλονίσει ἡ μεγάλη ἀλήθεια, ἡ ἀπαλή, ἡ ἀθόρυβη, ἡ ἀνείπωτη. Εἶναι καιρὸς — γιατὶ οἱ καιροὶ ἔγιναν πολὺ δύσκολοι — νὰ ἐπιχειρηθεῖ τὸ πιὸ δύσκολο ἀπ’ ὅλα, νὰ ἐπιχειρήσουν οἱ ἄνθρωποι νὰ πιστέψουν πᾶλι. Τὸ πιὸ δύσκολο εἶναι καὶ τὸ πιὸ εὔκολο. Εἰν’ εὔκολο, ιεύκολώτατο, νὰ ίδεις μπροστά σου, ἀρκεῖ ν’ ἀνοίξεις τὰ μάτια σου. “Αν εἶναι δύσκολο νὰ τ’ ἀνοίξεις, προπάντων ὅταν ὁ μπνιος εἶναι βαρὺς στὰ βαρειὰ ικλίματα τῆς ἐποχῆς μας, τίποτα δὲν εἶναι πιὸ εὔκολο ἀπὸ τὸ νὰ ίδεις ἀφοῦ τ’ ἀνοίξεις. Καὶ τί θὰ ίδεις; Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ φωτάς. Ἡ ἔρωτηση, στὸ χῶρο τῆς μεγάλης ἀλήθειας, εἶναι πειρασμός. Ἡ ὄραση δὲ θέτει ἔρωτήματα στὴ θέα ποὺ ἀνοίγει ἐμπρός της. ”Ετσι καὶ ἡ ὄραση τῆς ψυχῆς ἀγκαλιάζει τὴ θέα αὐτόματα καὶ ἀμεσα, ταυτίζεται μαζί της, γίνεται ἐν αὐτῷ πράγμα ωὲ τὸ ἀπειρο τοπίο, ωὲ τὸ Θεό. Ἡ πίστη εἶναι ἡ ὄραση τῆς ψυχῆς. Εἶναι ἡ ἀδυναμία τῶν παιδιῶν καὶ ἡ δύναμη τῶν ὕριμων ἀνθρώπων. Τὰ παιδιά βρίσκονται, ἀπὸ φυσικὴ ἀδυναμία ἢ ἀπὸ πρόσφατη καὶ νωπὴ πείρα γνωριμιᾶς ωὲ τὸ ἀπόλυτο ἄγνωστο, πλησιέστερα στὸ Θεό. Γιατί, τόχα, ἡ ἐγκόσμια πείρα μας, ἡ δεμένη σὲ τόσα ἀσήμαντα καὶ ἐφήμερα, εἶναι ισημαντικότερη ἀπὸ τὴν πείρα τῆς ψυχῆς πρὶν ἐνωθεῖ μὲ τὸ σῶμα, πρὶν γεννηθοῦμε; Κιαὶ γιατὶ ἡ ἐγκόσμια πείρα μας εἶναι, τόχα, πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὴν πείρα ποὺ θ’ ἀποκτήσει ἡ ψυχή μας μετὰ τὸ θάνατο;

’Απὸ τὴν παιδική μας ἡλικία, ὅταν ἔχουμε γίνει ὕριμοι ἀνθρώποι, μᾶς χωρίζει ἐναὶ ἀπειρο. ’Ενω ὡς παιδιά — στὸ διάστημα ἐκείνο τῆς ζωῆς ποὺ χωρίζει τὸ γήπεδο ἀπὸ τὸν ἔφηβο — εἴχαμε συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ μας (ἀδιάφορο δὲν λογικὴ ἡ ἀλογη), ως ὕριμοι ἀνθρώποι, ἀντὶ νὰ κάνουμε συνειδητότερο ὅτι ήτον συνειδητὸ μέσ’ στὸ παιδί, χάνουμε τὴ συνείδηση, ὀκόμα καὶ τὴ μηχανικὴ ἀνάμνηση, τῶν πιὸ πολλῶν πραγμάτων ποὺ εἴχαμε συνειδητοποιήσει μέσα μας ως παιδιά. Θυμόμαστε ἐλάχιστα ἀπ’ ὅσα ζήσαμε στὴν παιδική μας ἡλικία, καὶ νοσταλγοῦμε κάπου - ικάπου (ιοὶ ποιητικὲς ψυχὲς νοσταλγοῦν, μάλιστα, ἀδιάκοπα) τὸ ἄγνωστο, αὐτὸν τὸν «ἄλλον» κόσμο, ποὺ μέσα του

ζοῦσε τὸ παιδί. Μήπως ζεῖ τὸ παιδί στ' ἀλήθεια μέσα σ' ἕναν ἄλλον κόσμο καὶ ὅχι σὲ τοῦτον; Δὲν ξέρω δὲν ἡ ἀπόστασή μας ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦ παιδιοῦ εἶναι πολὺ μικρότερη ἀπὸ τὴν ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸν κόσμο τοῦ παιδιοῦ καὶ στὸν κόσμο ποὺ μέσα του «ζοῦσε» ἡ ψυχὴ πρὶν γεννηθεῖ τὸ παιδί. Κι' ἀφοῦ δὲν τὸ ξέρω αὐτό, δικαιολογημένος εἴμαι νὰ διατυπώσω καὶ τὴν ἀκόλουθη σκέψη: «Οπως δῶριμος ἄνθρωπος, νοσταλγῶντας πὸν ἄγνωστο ἥ θιολὸς κόσμοτῆς παιδικῆς του ἡλικίας, δὲ νοσταλγεῖ κάτι τὸ ἀνύπαρκτο, γιατὶ τὸ παιδί καὶ ὁ κόσμος του ἀποτελοῦν μιὰν ὀναμφισθήτη πραγματικότητα, ἔτσι καὶ τὸ παιδί, ὅταν πιστεύει καὶ φαντάζεται καὶ νοσταλγεῖ ὅσα γιὰ μᾶς εἶναι ἀσύλληπτα καὶ ἀπίστευτα, δὲ στρέφεται σὲ κάτι ἀνύπαρκτο, ἀλλὰ ζεῖ μέσα του, ίσως, τὰ θιολὰ ὑπολείμματα τῶν παραστάσεων ἐνὸς ὅλου κόσμου ποὺ μέσα του ζοῦσε ἡ ψυχὴ του πρὶν γεννηθεῖ. Ναί, τὸ παιδί εἶναι πλησιέστερα στὸ Θεό. "Ετσι, πλησιέστερα στὸ Θεό, ίσως ὀκόμα πλησιέστερα, εἶναι κι' ὁ ἑτοιμοθάνατος. Ποιὸς ξέρει τί ἀρχίζει νὰ βλέπει πρὶν κλείσουν τὰ μάτια του! Καὶ ποιὸς ξέρει τί βλέπει, ὅταν ἔχουν πιὰ κλείσει τὰ μάτια του! Ωστόσο, ἀν εἶναι πλησιέστερα στὸ Θεὸ τὸ παιδί καὶ ὁ ἑτοιμοθάνατος ποὺ ἡ πίστη τους εἶναι ὀδυναμία, ἥ τὸ μεταφυσικό τους ὅραμα κάτι ἀναπότρεπτο, πολὺ πλησιέστερα κι' ἀπὸ τοὺς δυὸ εἶναι δῶριμος ἄνθρωπος, ὅταν πιστεύει, γιαστὶ ἡ πίστη τοῦ δῶριμου εἶναι δύναμη καὶ ἡ μεταφυσική του ἐμπειρία ἀπόφαση καὶ θέληση δικῆ του, κατόρθωμα τοῦ πνεύματός του.

9.—**Ἡ ἐποχὴ μας χρειάζεται πίστη.** Κ' ἡ πίστη εἶναι μπροστά μας, ἵκαπου πλάι μας, ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς ψυχῆς μας. Χτυπάει τὴν πόρτα τῆς ψυχῆς μας. Γιατί δὲν τῆς ἀνοίγουμε νὰ μπεῖ; Γιατί δὲν ὀικοῦμε τὸ χτύπο της; Μήπως γιατὶ εἴμαστε δυνατοὶ καὶ δὲν ἔχουμε ἀνάγκη νὰ τὸν ὀικούσουμε; Μήπως εἴμαστε δυνατότεροι ἀπὸ τὸ θάνατο, ἀπὸ τὸν πόνο, ἀπὸ τὴν ἀγάπη;

Ναί, ίσως εἴμαστε δυνατότεροι. "Ισως, ἡ ἐπιστήμη, οἱ δημοκρατικὲς ἐλευθερίες, ἡ κεφαλαιοκρατία, ὁ κομμουνισμός, ἡ σύγχρονη τεχνική, μᾶς ἔκαμαν δυνατότερους ἀπὸ τὸ θάνατο, ἀπὸ τὸν πόνο, ἀπὸ τὴν ἀγάπη. Ποιός, δημος, τὸ σκέπτεται αὐτό; "Οποιος μπορέσει νὰ τὸ σκεφθεῖ, θὰ πάψει τὴν ίδια τὴ στιγμὴ νὰ τὸ σκέπτεται. Τὸ ικακὸ εἶναι, ὀκριβῶς, ὅτι δὲν τὸ σκέπτονται οἱ ἄνθρωποι. 'Αφίνουν νὰ ὑπάρχει μέσ' στὴν ψυχὴ τους τὸ κενό, χωρὶς νὰ τὸ ζοῦν οὔτε αὐτὸ ὑπεύθυνα. "Αν μποροῦσαν νὰ

φθόσουν στὴ βέβηλη ισκέψῃ ὅτι εἶναι δυνατότεροι ἀπὸ τὸ θάνατο, ἀπὸ τὸν πόνο, ἀπὸ τὴν ὀγκότη, τότε θὰ τρόμαξαν μπροστὰ στὴν παιράλιογη αὐτὴ συνέπεια τοῦ Ικενοῦ ποὺ ὑπάρχει μέσα τους, οκαὶ περνώντας ἀπὸ μιὰ κρίση Ἱερῆς ὀδυναμίας θὰ γίνονται ἀρκετὰ δυνατοί, τόσο ὅτι χρειαζόταν γιὰ ν' ἀναγνωρίσουν ὅτι εἶναι πολὺ πιὸ δύνατοι ἀπὸ τὸ θάνατο, ἀπὸ τὸν πόνο, ἀπὸ τὴν ὀγκότη. Καὶ τότε θάνοι γιαν τὴν πόρτα τῆς ψυχῆς τους. Κι' ἀπὸ τὴν πόρτα ποὺ θάνοι γιαν, θάμπαινε ἀπαλὰ οκαὶ ἀθόρυβα ἡ πίστη μέσα τους. Θάμπαινε ὁ Ἰησοῦς ποὺ Ικουράστηκε κραύγας τὴ θύρα· θάμπαινε οκαὶ θὰ δειπνοῦσε μαζί τους.

10.—Κι' ἀποκλείεται, τάχια, ν' ἀποφασίσουν οἱ ἄνθρωποι νὰ ξήσουν ὑπεύθυνα τὸ φοβερὸ Ικενὸ ποὺ ὑπάρχει μέσα τους; Ἀποκλείεται, τάχια, νὰ περάσουν ἀπὸ μιὰ κρίση Ἱερῆς ὀδυναμίας οκαὶ νὰ αἰσθανθοῦν, ὕστερα, τὴ δύναμη ν' ἀκούσουν τὸ χτύπο έξω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς ψυχῆς τους;

"Αν ξεκινοῦσαι ἀπὸ τὴν ὑπόθεση ὅτι ἀποκλείεται νὰ τὸν ἀκούσουν, θὲ θὰ εἶχα τὸ δικαίωμα νὰ γράψω τὸ βιβλίο τοῦτο. "Αν ἀποφάσισα νὰ τὸ γράψω, τ' ἀποφάσισα γιατὶ πιστεύω ὅτι οἱ ἄνθρωποι, χωρὶς νὰ ξέρουν τί τοὺς λείπει, θέλουν, ὠστόσο, νὰ προετοιμάσουν τὴν ψυχή τους γιὰ νὰ ὑποδεχθεῖ τὰ γεγονότα ποὺ ἔρχονται. Ξέρουν ἡ διαισθάνονται ὅτι τὰ γεγονότα ποὺ ἔρχονται εἶναι πολὺ Ικρίσιμα, ἵσως οκαὶ φοβερά. Τί τοὺς ἀπομένει νὰ μάθουν ἡ νὰ διαισθανθοῦν; Κάτι έλαχιστο πού, ὠστόσο, μπορεῖ νὰ γίνει μεγάλο γιὰ τὴν ψυχή τους. 'Αν ἀμεσα στὰ ἐρχόμενα νὰ είναι ὁ πάτερ χειρὶς οκαὶ ὁ Ἔρχομενος. 'Οι αἰώνια Ἔρχόμενος. «Οἱ δῶν οκαὶ ὁ ἦν οκαὶ ὁ ἔρχόμενος». "Αν τὰ γεγονότα ποὺ ἔρχονται εἶναι Ικρίσιμα οκαὶ φοβερά, ὁ Ἔρχόμενος εἶναι πρόος οκαὶ ἀπαλός. Χτυπάει τὴ θύρα τους τόσο ήμερα οκαὶ διακριτικὰ ποὺ δὲν τὸν ἀκοῦνε. 'Ωστόσο, μποροῦν νὰ τὸν ἀκούσουν. Θὰ τὸν ὀκούσουν σήμερα λίγιοι, αὔριο περισσότεροι. Κιαὶ θὰ τοῦ ἀνοίξουν τὴ θύρα γιὰ νὰ μπεῖ. Κιαὶ θὰ δειπνήσει μαζί τους.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΛΕΞΙΩΝ ΚΑΙ ΛΗΨΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ Θ. ΠΕΤΡΙΟΣ

ΕΠΙΛΕΞΙΜΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΘΕΑΤΡΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΙΟΣ

- ***Άδριανός** σ. 20, 27, 29.
- ***Άρτιος** σ. 68.
- ***Άθανάσιος**, Μέγας σ. 132, 133, 137.
- Άιμιλιος Παῦλος**, Αεύκιος σ. 111.
- ***Άϊνσταϊν (Einstein)** σ. 39, 47, 79, 86, 91 - 96, 102, 197, 201.
- Άισχύλος** σ. 6.
- ***Άλλαρχος** σ. 67, 70.
- ***Άλεξανδρος**, Μέγας σ. 4, 6, 11, 12, 37, 183, 187.

- ¹Αλκιβιάδης σ. 6.
- ²Αλύπτιος σ. 138, 139.
- ³Ανδρέας, ἀπόστολος σ. 41.
- ⁴Αννίβας σ. 6, 187, 198.
- ⁵Αντίσχος δ' Ι. σ. 4.
- ⁶Αρταμένος Πην σ. 27, 29.
- ⁷Αρειος σ. 133.
- ⁸Αριστείδης σ. 6.
- ⁹Αριστοτέλης, σ. 7, 10, 11, 39, 42, 83, 102, 115, 148.
- ¹⁰Αρραιαδός σ. 11, 19, 20.
- ¹¹Αρχαιήδης σ. 39.
- ¹²Αττίλας σ. 67, 68, 73, 74, 139.
- ¹³Αύγουστηνος σ. 40, 67, 131, 138 - 140, 155.
- ¹⁴Αύριλλος Σεβῆνος σ. 20.

Βάγκνερ (*Richard Wagner*) σ. 181.
 Βαδούλλας (*η Τοτίλας*) σ. 35.
 Βαλέρι (Valéry) σ. 62.
 Βαλρέκ Ρουσσών (*Waldeck Rousseau*) σ. 182.
 Βασιλειος δ Β', Βουλγαροντόνος σ. 96.
 Βασιλειος, Μέγας σ. 40, 137, 138.
 Βελισσάριος σ. 85, 74.
 Βελλαρμήνος, καρδιωάλιος σ. 148.
 Βενέδικτος, Ἅγιος σ. 85, 140.
 Βενέδικτος δ Θ', Πάπας σ. 141.
 Βερλαίν (*Paul Verlaine*) σ. 171.

Βερνάρδος τοῦ Κλαισθῶ σ. 146.
 Βιργίλιος σ. 41.
 Βιτρούβιος σ. 50.
 Βλαδίμηρος σ. 86.
 Βολταΐρος (*Voltaire*) σ. 176.
 Βονιφάτιος, ἀρχιεπίσκοπος Μαυροκάστρου σ. 35.
 Βούδας σ. 12, 174 - 176.
 Βύρων (*Lord Byron*) σ. 97, 98,

 Γαλέριος σ. 29, 30.
 Γαλιλαῖος (*Galileo Galilei*) σ. 54, 63, 148, 149, 150.
 Γαλλιηνὸς σ. 66.
 Γεζέριχος σ. 189.
 Γιούνγκ (*C. G. Jung*) σ. 162.
 Γκάμοον (*George Gamow*) σ. 200.
 Γκαϊμπελς (*Goebbels*) σ. 182, 184.
 Γκαϊρενγκ (*Goering*) σ. 182.
 Γκαῖτε (*Goethe*) σ. 62, 88, 159, 160.
 Γκλάδστον (*Gladstone*) σ. 188.
 Γκρέκο σ. 140.
 Γουίπλ (*F. L. Whipple*) σ. 201.
 Γουλιέλμος ὁ Β', τῆς Γερμανίας σ. 182.
 Γουόρτσωρθ (*Wordsworth*) σ. 159, 161.
 Γρηγόριος ὁ Α', Πάπας σ. 140.
 Γρηγόριος ὁ Β', Πάπας σ. 85.
 Γρηγόριος ὁ Ζ', Πάπας σ. 141.
 Γρηγόριος ὁ Ναζιανζήνος σ. 40, 188, 187, 145.
 Γιαννόριος ὁ Νίσανς σ. 40, 188.

Δάντης (*Dante*) σ. 62, 125, 171.
 Δαιρεῖος δ' Ι" σ. 187.
 Δαρβίνος (*Charles Darwin*) σ. 83.
 Δαυὶδ σ. 2, 36, 37.
 Δημόκριτος σ. 39.
 Διογένης δ' Κυνικὸς σ. 18.

- Διογένης δ Λαέρτιος σ. 105.
 Διόδωρος δ Σικελιώτης σ. 11.
 Διοκλητιανὸς σ. 28 - 30, 67, 140.
 Δίων Κάσσιος σ. 19, 20, 21.
 Δίων δ Χρυσόστομος σ. 20.
 Δομιτιανὸς σ. 27.
- *Εκχαρτ (*Meister Eckhart*) σ. 148, 152,
 153, 171, 175, 176.
 *Ελιοτ (*T. S. Eliot*) σ. 62.
 *Εμπεδοκλῆς σ. 101.
 *Εμπέρο (*Hébert*) σ. 53.
 *Ἐνγκέλις (*Engels*) σ. 49, 51.
 *Ἐπίκουρος σ. 10, 15, 21, 105, 111.
 *Ἐπίκητης σ. 15, 20.
 Ἐνδοξίνη, αὐτοκράτειρα σ. 137.
 Ἐνκλειδής σ. 42, 91.
 Ἐνριπίδης σ. 10.
 Ἐντυχής σ. 184.
- Ζάουερμπρουχ (*Sauerbruch*) σ. 163, 182.
 Ζήνων, αὐτοκράτωρ σ. 135.
 Ζιρτ (*André Gide*) σ. 216, 223 - 225.
- *Ηλιογάβαλος σ. 20, 28.
 *Ηράκλειος σ. 38.
 *Ηράκλειτος σ. 9, 10, 13, 125, 185, 215.
 *Ηρακλῆς σ. 12, 72.
 *Ηρόδοτος σ. 7.
 *Ησαΐας σ. 2.
- Θαλῆς δ Μιλήσιος σ. 13, 121, 122.
 Θεοδόσιος δ Β' σ. 184.
 Θεοδόσιος ὁ Μέγας σ. 134.
 Θεοδέριχος δ Α' σ. 78.
 Θωμᾶς δ 'Ακινάτος (*Thomas d'Aquin*)
 σ. 149, 154.
 Θωμᾶς, 'Απόστολος σ. 218.
- *Ιάμβλιχος σ. 17.
 *Ιγνάτιος σ. 36.
 *Ιεζεκιήλ σ. 2, 3.
 *Ιερεμίας σ. 2, 3, 5.
 *Ιερώνυμος σ. 40.
 *Ιησοῦς Χριστὸς σ. 20, 23 - 26, 31, 36 - 38, 41,
 44, 45, 116, 118, 128 - 130, 132 - 136, 140,
 141, 143, 152, 154 - 158, 160, 161, 167,
 169 - 171, 173 - 178, 207, 210 - 212, 214 - 218.
 *Ιηροκέντιος δ Γ'., Πόπιας σ. 143 - 145.
 *Ιουλιανὸς σ. 32, 40, 187.
- *Ιούλιος Καῖσαρ, σ. 31, 36, 37, 66, 195.
 Ιουστινιανὸς σ. 41.
 Ιωάννης, Εὐαγγελιστῆς, σ. 52, 172, 177, 205,
 210, 224.
 *Ιωάννης δ Χρυσόστομος σ. 40, 143, 187, 155.
 *Ιωσηλός σ. 48.
- Καινὸς (*Caillaux*) σ. 182.
 Καλβίνος (*Calvin*) σ. 141 - 143, 145.
 Καλιγούλας σ. 27.
 Κάρτ (*Immanuel Kant*) σ. 81, 91, 102, 103,
 115 - 117.
 Κάρλαϊλ (*Carlyle*) σ. 160.
 Καρνέγι (Andrew Carnegie) σ. 188.
 Κάρολος δ Α', τῆς Ἀγγλίας σ. 129, 155.
 Κάρολος Μάρτελλος σ. 35.
 Κάρολος δ Μέγας σ. 35, 41.
 Καρτέλιος ή Ντεκάρτ (*Descartes*) σ. 52, 102,
 150, 151, 173, 174.
 Κάυζερλινγκ (*Graf Arthur Kœllerling*) σ.
 106, 167, 174, 176.
 Κέρης σ. 9.
 Κέπλερ (*Kepler*) σ. 54, 148 - 150.
 Κικέρων σ. 40, 41, 105, 111.
 Κίρκεγκαρ্ড (*Kierkegaard*) σ. 157 - 159, 212,
 213.
 Κλάβιος, Χριστόφορος (*Clavius*) σ. 148.
 Κλαύδιος, αὐτοκράτωρ σ. 172.
 Κλεισθένης σ. 39.
 Κλεμανσόν (*Clemenceau*) σ. 188.
 Κλόδβις δ Α' σ. 34, 69.
 Κολόμβος, Χριστόφορος σ. 185, 186.
 Κορφούνιος σ. 12.
 Κόντε (*Auguste Comte*) σ. 80.
 Κοντιγιάκ (*Condillac*) σ. 53.
 Κοπέρνικος (*Copernicus*) σ. 88, 148.
 Κρεμούντιος Κάρδος σ. 172.
 Κρίσπος σ. 31.
 Κρόμβελ (*Oliver Cromwell*) σ. 129, 145,
 154, 155.
 Κύριλλος σ. .
 Κύριλλος, πατριάρχης Ἀλεξανδρείας σ. 132 -
 135, 145.
 Κωνσταντῖνος δ Ε', δ "Ιουαρδος σ. 136.
 Κωνσταντῖνος δ Μέγας σ. 28, 30 - 32, 67, 193,
 197.
 Κωνστάντιος σ. 30.
- Λαβούαζιέ (*Lavoisier*) σ. 101.
 Λαμενναί (*Lamennais*) σ. 177, 207.
 Λάιμπνιτς (*Leibnitz*) σ. 52.

- Λαοταὶ σ. 12, 13, 121.
 Λεμαίτρη (abbé Lemaitre) σ. 200.
 Λεονάρδος ντά Βίντσι (Leonardo da Vinci) σ. 54.
 Λέων Α', Πάπας σ. 139.
 Λέων Γ', δ' Ἰσαυρος σ. 136.
 Λέων Γ', Πάπας σ. 35.
 Λέων Θ', Πάπας σ. 135.
 Λικίνιος σ. 30, 31.
 Λογύνος σ. 19.
 Λογιόλα Ἰγνάτιος (Ignatius Loyola) σ. 141, 142.
 Λουδοβίκος δ' Θ', τῆς Γαλλίας σ. 146.
 Λούθηρος (Martin Luther) σ. 141 - 144, 148.
 Λουηρήτιος σ. 15, 21, 111, 112.
 Λυκούργος σ. 7.
 Λόρενς, Έδουάρδος (Th. E. Lawrence) σ. 212.
 Λόρενς, Ντάβιντ Χέρμπερτ (D. H. Lawrence) σ. 202, 205.

Malthus σ. 192, 193, 195.
Marl σ. 198.
Marilios σ. 111.
Maxwell (Maxwell) σ. 84.
Maxentios σ. 30, 31.
Maximianos σ. 30.
Maximinos σ. 30, 31.
Maximinos δ' Θραξ σ. 28.
Magia ή Magdalenni σ. 172.
Magnia σ. 172.
Máρκος Αὐρηλιος σ. 15, 16, 26 - 28, 30, 31, 72, 111 - 118, 123, 146, 156, 172.
Máρκος, εὐαγγελιστὴς σ. 177.
Mάρκ (Arthur March) σ. 84, 87, 88, 90.
Mάτερλινκ (Maeterlinck) σ. 107, 108.
Μεγασθένης σ. 11.
Μεθόδιος σ. 36.
Mill (James Stuart Mill) σ. 114, 124.
Mirons σ. 7.
Μιχαήλ Ἀγγελος (Michelangelo Buonarrotti) σ. 99, 162.
Μιχαήλ δ' Κηφουλάριος σ. 135.
Montaigne (Montaigne) σ. 111, 112.
Montesquieu (Montesquieu) σ. 21.
Mόργκαν (J. Pierpont Morgan) σ. 188.
Μπαϊμες Ἰάκωβος (Jakob Boehme) σ. 130, 152 - 154.
Μπαλζάκ (Honore de Balzac) σ. 215, 216.

Μπάρνελ (Lincoln Barnell) σ. 96, 201.
Μπένθαμ (Bentham) σ. 114, 124.
Μπεντά (Julien Benda) σ. 202, 205.
Μπερνάρ (Claude Bernard) σ. 80.
Μπεργσόν (Henri Bergson) σ. 83, 100.
Μπίσμαρκ (Bismark) σ. 187, 188.
Μπλέικ (William Blake) σ. 103, 152.
Μπόλτσμαν (Boltzmann) σ. 90.
Μποσουέ (Bossuet) σ. 150, 212.
Μπρούνο (Giordano Bruno) σ. 63.
Μπωντελαιρ (Baudelaire) σ. 221, 224.
Μωάμεθ σ. 86 - 88.
Μωριάν (Fr. Maurian) σ. 204.
Μωύσης σ. 86, 218, 232.

Ναβουχοδονόσορ σ. 40.
Ναπολέων Βοραζάρτης σ. 6, 121, 188, 187, 199.
Ναρσης σ. 35.
Νέοβας σ. 27.
Νέρων σ. 25 - 27.
Νεοτόρος, Ηαρούάρχης Κωνιλεως σ. 132 - 135.
Νέιτων (Newton) σ. 89, 47, 52 - 54, 79, 91.
Νικόλαος δ' Α', Πάπας σ. 135.
Nietzsche (Nietzsche) σ. 118, 119, 162, 167, 170, 204, 223, 224.
Νικλαμπέρ (D'Alembert) σ. 53, 91.
Ντεκάρτ ή Καρτέσιος (Descartes) σ. 52, 102, 150, 151, 173, 174.
Νιντερό (Diderot) σ. 91.
Νισραέλι (Disraeli) σ. 187.
Ντοστογιέφανη (Dostoevski) σ. 169, 170, 207.
Ντύρερ (Albrecht Dürer) σ. 143.

Ξενοφῶν σ. 72.

 *Οδαίναθος σ. 66.
 *Οδυσσεὺς σ. 176.
 *Οκταβιανός, Αἴγυοντος σ. 27, 36, 172.
 Ομηρος σ. 7, 62.
 *Οράτιος σ. 110, 111.
 Οὐάλης σ. 187.
Oscar Wilde (Oscar Wilde) σ. 159 - 161, 171.
 Οὐαλλεριανὸς σ. 63.
Οὐάτ (Watt) σ. 54.
Ούγκα (Victor Hugo) σ. 62, 221, 222.
Ούκλιφ (John Wycliffe) σ. 143.

Παλμερστον (Palmerstone) σ. 187.

- Παναίτιος σ. 15.
 Παρακελπος (*Paracelsus*) σ. 107, 162.
 Παρμενίδης σ. 106.
 Πασκάλ (*Pascal*) σ. 129, 142, 175.
 Παῦλος, Ἀπόστολος σ. 25, 32 - 34, 118, 130 - 132, 138 - 140, 143, 154, 157, 212, 213, 217, 223 - 225.
 Πελάγιος σ. 139,
 Περσεὺς σ. 111.
 Ηέρως, Ἀπόστολος σ. 139, 141.
 Πήκον (*Peacock*) σ. 61, 62.
 Πίνδαρος σ. 62.
 Πλάνκ (*Planck*) σ. 39, 80, 83, 84, 88.
 Πλάτεν (*Platen, Graf von*) σ. 67.
 Πλάτων 7, 8, 10, 11, 16, 18, 46, 105, 110.
 Πλάνιος δικάζος, σ. 29.
 Πλούταρχος σ. 7, 11.
 Πλωτῖνος σ. 16 - 19.
 Πολύβιος, γραμματεὺς Κλαυδίου σ. 172.
 Πορφύριος σ. 16, 17, 19.
 Πόνακαρ (R. Poincaré) σ. 182.
 Πουλχερία σ. 134,
 Πρόδικος σ. 72.
 Πρόκλος σ. 17, 18.
 Προτέριος, πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, σ. 185.
 Πτολεμαῖος, ἀστρονόμος σ. 88, 148.
 Πτολεμαῖος δὲ Α', σ. 4.
 Πυθαγόρας σ. 11.
 Πῶρος σ. 11.

 Ράθερφορդ (*Rutherford*) σ. 39, 82.
 Ρίλκε (*Rainer Maria Rilke*) σ. 56, 62, 109, 110, 152, 217, 218.
 Ρισελίε (*Richelieu*) σ. 187.
 Ροβεσπιέρρος (*Robespierre*) σ. 53.
 Ρόζενμπεργκ (*Rosenberg*) σ. 182, 184.
 Ρόκφελλερ (*John Rockefeller*) σ. 188.
 Ρούζβελτ Θεόδωρος (*Th. Roosevelt*) σ. 187.
 Ρούζβελτ Φραγκλίνος (*Fr. Roosevelt*) σ. 197.

 Σαιξηρ (Shakespeare) σ. 62.
 Σαζόνωφ (*Sasonov*) σ. 182.
 Σαπόρης δὲ Α', σ. 66.
 Σατωμπριάν 'Αλφρόνσος ντέ, (*Alphonse de Châteaubriant*) σ. 216.
 Σβέντενμπεργκ (*Swedenborg*) σ. 220, 221.
 Σεβαστιανός, ἄγιος σ. 140.
 Σέλλεϋ (*Shelley*) σ. 62.
 Σενέκας σ. 111, 172.
 Σιλέσιος (*Angelus Silesius*) σ. 152.
 Σιμιάς σ. 8, 9, 105.
 Σημπιών δὲ Ἀρρικανός, δὲ πρεσβύτερος, σ. 187.

 Σλέιχ (Carl Ludwig Schleich) σ. 162, 163.
 Σόλων σ. 7, 39.
 Σοπενχάουερ (Arthur Schopenhauer) σ. 81, 103, 105 - 107, 110, 174 - 176.
 Σουητάνιος σ. 26.
 Σπάρτακος σ. 37, 201.
 Σπένγκλερ (Oswald Spengler) σ. 182.
 Σπένσερ (Herbert Spencer) σ. 123, 124.
 Σπινόζα (Spinoza) σ. 102, 116, 178, 220, 221.
 Στάλιν (Stalin) σ. 207.
 Στράβων, σ. 4, 7, 11.
 Σύλλας σ. 4.
 Σωκράτης σ. 8 - 10, 24, 25, 72, 105, 147.
 Σωμήτη (Chaumette) σ. 53.

 Τάκιτος σ. 26, 66, 70.
 Τιβέριος σ. 172.
 Τίτο ορατάρχης (Tito) σ. 190.
 Τόλμαν (R. C. Tolman) σ. 201.
 Τοτίλας (i) Βαδουΐλας σ. 36.
 Τριταρός σ. 27, 29.
 Τσάμπερλαντ 'Ιωσαήφ (Joseph Chamberlain) σ. 187.
 Τσεγγής Χάρ σ. 183.
 Τσόρτσιλ (Winston Churchill) σ. 189.
 Τύπαρια σ. 183.

 Φαϊρφαξ (Fairfax) σ. 129.
 Φαύστα σ. 31.
 Φαυστίνα σ. 31.
 Φενελόν (Fenelon) σ. 150.
 Φῆλιξ δὲ Β'. Πάπας, σ. 135, 139.
 Φίλεππος, ἀπόστολος σ. 41.
 Φόντερμπαχ (Ludwig Feuerbach) σ. 219, 220.
 Φραγκίσκος τῆς Ἀσσίζης, ἄγιος, σ. 109, 144, 145, 161, 175, 176.
 Φόρτιος, Πατριάρχης σ. 41, 135.

 Χάκλεϋ (Thomas Henry Huxley) σ. 83.
 Χάουπτμαν (Gerhardt Hauptmann) σ. 110.
 Χάρβεϊ (Willian Harvey) σ. 174.
 Χεῖλων σ. 13.
 Χίτλερ (Hitler) σ. 73, 74, 181, 183 - 185, 188, 189, 199, 207, 209.
 Χολμπάχ (Holbach) σ. 53.
 Χόμπτς (Thomas Hobbes) σ. 150, 183.
 Χούς 'Ιωάννης (Hus) σ. 141.

 ΖΩΓΙΓΕΝΗΣ, σ. 188.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

«Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ»
ΤΟΥ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΤΟ ΝΟΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1952
ΣΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ «ΠΥΡΣΟΣ» Α. Ε.

Ε.γ.δ της κ.π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006